ИСТРАЖИВАЊА ОБРАЗОВАЊА ПРИМЕНОМ МЕТОДОЛОГИЈЕ СЦЕНАРИЈА

Апстракт Питање могућности креирања образовних политика на темељу истраживања дугорочних праваца развоја образовања и њихових импликација за васпитно-образовну праксу побуђује све већу пажњу истраживача. У раду је представљен контекст настанка и развоја студија будућности и њихових теоријских полазишта као једног од могућих оквира за преиспитивање сврхе и начина развијања дугорочне перспективе у образовању. Унутар овог вишеструког подручја, посебно место припада методологији сценарија, чија је општа сврха да генерише корпус оријентишућег знања као путоказ садашњим акцијама. Карактеристике овог приступа најпре су сагледане путем разматрања различитих одређења, функција и врста сценарија. Посебан сегмент рада садржи приказ кључних фаза у процесу израде сценарија, као и могућих начина њиховог конструисања кроз осврт на поједина искуства примене методологије сценарија у истраживањима образовања. Отворена су питања могућих доприноса овог релативно новог методолошког приступа покретању стратешких разговора о образовању, путем укључивања различитих актера у сагледавање актуелне васпитно-образовне праксе, као и у креирање и разјашњавање алтернативних виђења могућих праваца будућег развоја образовања.

Кључне речи: студије будућности, методологија сценарија, процес грађења сценарија

EDUCATIONAL RESEARCH BY APPLYING SCENARIO METHODOLOGY

Abstract The question of the possibility to create educational policies based on the research of long term directions of education development and their implications for educational practice attracts increasing attention of researchers. The paper presents the context of the emergence and development of studies turned to the future and their theoretical grounds as one of possible frameworks for reexamining the purpose

and ways of developing the long term perspective in education. Within this multiple range especial place belongs to scenario methodology, whose general aim is to generate a corpus of the orientation knowledge as a guideline for present actions. The characteristics of this approach were first examined according to different definitions, functions and types of scenario. A separate segment of the report contains the presentation of key phases in the process of devising a scenario, possible ways to structure them and accounts of some experiences in the application of the scenario methodology in researches of education. Open are the questions of possible benefits of this relatively new methodological approach for initiating strategic discussions by including different agents in the analysis of current educational practice and considering and creating alternative views of possible directions of the future education development.

Keywords: *studies of the future, scenario methodology, scenario devising process.*

ИССЛЕДОВАНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МЕТОДОЛОГИИ СЦЕНАРИЯ

Резюме Проблема создания образовательной политики на основании исследования долгосрочных направлений развития образования и влияния на воспитательно-образовательную практику привлекает большое внимание исследователей. В статье представлен контекст создания и развития образования будущего, его теоретическая основа как исходная точка для разработки долгосрочной перспективы в области образования. В рамках этой сложной области, особое место принадлежит методологии сценариев, общая цель которой заключается в создании корпуса ориентирующих знаний, служащих руководством к действию. Характеристики данного подхода анализируются с точки зрения различных определений, функций и видов сценариев. В сжатой форме излагаются ключевые этапы в процессе разработки сценариев, возможные способы построения сценариев на основе анализа опыта применения методологии сценариев в исследовании процесса образования. Остается открытым вопрос влияния этого относительно нового методологического подхода на появление стратегических дискуссий об образовании, посредством вовлечения различных субъектов в рассмотрение актуальной воспитательно-образовательной практики, а также на создание альтернативных путей и направлений дальнейшего развития образования.

Ключевые слова: образование будущего, методология сценариев, процесс построения сценария.

Увод

Иако се поглед у будућност и идеје о могућој будућности могу сматрати иманентном карактеристиком сваког педагошког предлога, односно концепције васпитања, истраживање дугорочних праваца развоја образовања као основа за доношење одлука, односно креирање образовне политике, најчешће изостаје (Facer, 2009; Hicks, 2003; Milojević, 2005; Vujačić i sar., 2011). С друге стране, последњих деценија прошлог века почела је да се уобличава широка територија студија будућности коју одликује мноштво теоријских приступа у различитим научним дисциплинама и областима, укључујући образовање. Зашто су студије будућности и истраживања будућности образовања релевантни за педагошку теорију и праксу?

Визија развоја образовања у једном друштву увек полази од одређене теоријске перспективе (или мноштва перспектива), чинећи тако више или мање кохерентан и конзистентан оквир размишљања о образовању; може бити експлицитно формулисана на нивоу стратешких докумената и законске регулативе; програмска полазишта и документа често садрже циљеве васпитања и образовања утемељене на одређеним вредностима и схватањима о детету, учењу и подучавању. Могло би се рећи да стварање визије претпоставља извештај ментални искорак у односу на садашњост и прошлост – у подручје могућег, вероватног и пожељног, те визија најчешће репрезентује одређену слику пожељне будућности. Стога би у разматрању неке могуће концепције будућег развоја образовања било потребно узети у обзир како изгледа процес грађења визије у конкретном друштвеном контексту, односно одговорити на питање чија је то визија (да ли се и како у њеном стварању подржава учешће оних којих се образовање тиче). Важно је утврдити и како се на нивоу визије образовања укључује шири друштвени контекст чији је образовање конститутивни део, што носи одређене педагошке импликације за васпитно-образовну праксу, фокусиране на питање: како би требало и/или могла да изгледа будућност васпитања и образовања у XXI веку.

У свету који карактерише растућа комплексност и неизвесност, како бројни аутори описују крај XX и почетак XXI века у оквиру различитих дисциплина (социологији, психологији, антропологији, педагогији и др.), као заједнички именилац покушаја теоретисања о будућности образовања намеће се појам промене, али се у разумевању овог концепта сукобљавају различите теоријске перспективе, неретко настојећи да привилегују своје становиште као доминантан поглед на реалност образовања и могуће перспективе његовог развоја. Део узрока неуспеха бројних покушаја да се изведу реформе у образовању код нас и у свету могао би се тражити и у недовољном разумевању чињенице да „управљање променом постаје колективни, а не индивидуални процес“ (Hargreaves, 2005: 5), те да се „један од извора хаоса и комплексности може наћи у борбама за моћ и у конфликтним визијама о томе чему служи образовна промена и ко ће од ње имати добити“ (Hargreaves, 2005: 7).

Новији погледи на промене у образовању наглашавају комплексност промена, значај субјективних реалности и заједничких значења и пружају идеје

и подстицаје за осмишљавање реформских иницијатива на партиципативнијим основама (Vujačić i sar., 2011). Указује се на нову улогу образовне политике, односно на потребу да она буде посвећена: „креирању истинског јавног простора на свим нивоима система ради информисања, истраживања, моделовања и дебатована о будућности образовања и вредностима у образовању; промовисању, подстицању развоја и дељењу широко различитих педагошких одговора да би се обезбедило постојање разноврсности у систему и омогућило прилагођавање наступајућим променама, пре него трагање за универзалним и униформним решењима и њиховом дисеминацијом” (Facer, 2009: 9). Наше слике будућности обликоване су вредностима до којих држимо: „вредности усмеравају одлуку о томе која ће од свих могућих будућности бити изабрана као она којој треба тежити. Оне такође усмеравају наше разумевање могућности да делујемо у процесу достизања изабране будућности” (Rubin, 2011: 586). У разматрањима о томе како би требало да изгледа образовање у будућности, често се пренебрегава чињеница да „образовање не сме бити схваћено као пасивни прималац актуелних социјалних трендова” (Milojević, 2005: 164), те има смисла постављати питање места и улоге образовних институција и актера у процесима образовних и ширих друштвених промена. Размишљања и идеје о могућој будућности образовања, у мери у којој подржавају дијалог различитих перспектива о вредностима, циљевима образовања и могућностима промене, имају потенцијал да отворе простор за њихово преиспитивање и могуће ново разумевање које ће усмеравати делање: „Главна сврха разматрања будућности и слика будућности није у предвиђању шта ће се догодити у било којем чврстом или прецизном смислу, ...већ је у откривању шире основе из које се ове слике конституишу како би се заузела активна позиција у стварању и неговању оних које изгледају вредне” (Slaughter, 1991, према: Hicks, 2003: 21).

Студије будућности – мултидисциплинарно „поље могућности”

Упркос чињеници да се од 60-их година прошлог века до данас прикупила релативно обимна (не и довољно систематизована) грађа у пољу социјалног истраживања чија је сврха „систематско проучавање будућности” (Bell, 1996: 3), праћена постепеним отварањем и функционисањем више института, универзитетских студијских програма и модула студија будућности (у Великој Британији, САД, Аустралији, Хавајима, Мексику и др.), као и професионалних друштава и асоцијација, борба за задобијање академског легитимитета студија будућности још увек траје. Вишеструку разноврсност предметног подручја која обухвата и фрагментисаност делимично илуструје чињеница да се за означавање овог подручја често користе различити термини (студије будућности, истраживања будућности, футуристика/футурологија, перспектива или прогностика), али јој доприноси и отвореност самог поља за различите изворе и утицаје у његовом концептуалном, теоријско-епистемолошком и методолошком заснивању. Наводећи да студије будућности, као релативно ново подручје истраживања са различитим

изворима, још увек имају замагљене границе, социолог и истакнути футуриста Вендел Бел сматра да је најподесније називати их „вишеструким подручјем“ или подручјем са „трансдисциплинарном матрицом“ (Bell, 1996: 8). Студије будућности конституишу се као „научно истраживање могућег, вероватног и пожељног будућег развоја, опција које га обликују и њихових извора у прошлости и садашњости“ (Kreibich et al., 2011: 8). Општи циљ футуриста је изазивање устаљених начина мишљења и деловања „тако што ће се људима дати подстицај да критички испитују своје текуће рутине понашања, да разматрају алтернативе, трагају за тренутно непрепознатим могућностима, анализирају своје циљеве и вредности, да постају свеснији будућности и контроле коју би могли имати над њом и да се старају о слободи и добробити будућих генерација“ (Bell, 1996: 23).

Различити методолошки приступи у истраживањима будућности одражавају разлике у школама мишљења, пре свега с обзиром на начине концептуализовања будућности. Косов и Гаснер (Kosow & Gaßner, 2008) наводе да се у форми идеалних типова могу издвојити три дистинктивна схватања будућности: схватање будућности као *предвидљиве* и *контролабилне* имплицира могућност њене прогнозе на основу обједињених знања о садашњости; схватање будућности као *еволутивне* постулира тезу да се ток будућних догађаја не може контролисати и сугерише примену стратегија у настајању и „интуитивних“ приступа; трећи поглед – будућност је *флексибилна*, темељи се на схватању да је развој будућности отворен за намерну манипулацију и да се на њега, барем делимично, може утицати посредством наших акција. Историјски гледано, футурологија је прошла кроз различите фазе које се тесно повезују са различитим начинима разумевања будућности: ова еволуција огледала се, с једне стране, у заокрету од чисто квантитативних техника ка више квалитативним и/или комбинованим техникама. С друге стране, препознаје се и општи заокрет од предвиђања ка погледу унапред и већој усмерености на процес (Mietzner & Reger 2004).

Студије будућности као „приступ социјалним процесима и стварању значења у образовању“ могу се, према Басију и Инајутулаху (Bussey & Inayatullah, 2008), разматрати у оквиру три широка приступа: будућност васпитања и образовања; алтернативне будућности образовања; образовање за будућност. Из перспективе заступника алтернативних студија будућности, прво подручје бави се подучавањем „официјелне“ будућности, која се, као „једина екстерно објективна будућност може до извесног степена тачно предвидети“ (Bussey & Inayatullah, 2008: 3), па у овој области доминирају квантитативни методолошки приступи попут анализе трендова. У приступу алтернативних будућности образовања полази се од становишта да је будућност као епистемолошка категорија отворен простор који се ствара нашим унутрашњим и спољашњим реалностима. Отуда не може постојати једна, већ низ алтернативних будућности (Bussey & Inayatullah, 2008) за чије су истраживање подеснији интерпретативни, критички приступи и антиципаторно акционо учење. Приступ образовања за будућност фокусиран је на одрживи развој уз истицање социјалне и еколошке димензије. Централне теме се односе на питања идентитета,

социјалне и родне једнакости, културне и економске глобализације и уништавања окружења, као и активизма (Bussey & Inayatillah, 2008).

У истраживањима будућности, значајно место припада методологији сценарија, као једном од најчешће коришћених, комплексних приступа чија је општа сврха да „генерише корпус оријентишућег знања које може служити као путоказ за правце акције у садашњости“ (Kosow, & Gaßner, 2008: 14). У наставку рада покушаћемо да укажемо на основне карактеристике овог методолошког приступа и да сагледамо неке могућности његове примене у истраживањима образовања.

Методологија сценарија – одређење, функције и врсте сценарија

Планирање и примена сценарија појављује се пре више од пола века, готово симултано у различитим деловима света, као приступ и метод трагања за одговорима на изазове доношења одлука у друштвено-историјским околностима растућих криза и неизвесности. Први сценарији развијани су за потребе стратешког војног планирања педесетих година прошлог века. Крајем 60-их година, компаније попут Џенерал електрика и Ројал Дач Шела почеле су да развијају прве сценарије енергије. Вишедеценијска пракса примене сценарија у различитим подручјима (корпоративно стратешко планирање, биотехнологија, фармацеутска индустрија, индустријско истраживање и развој, политички консалтинг, глобални сценарији будућности ИКТ, енергије и климатских промена и др.) и мотивисана различитим сврхама и интересима резултирала је широком разноврсношћу метода и техника сценарија коју неки аутори чак називају методолошким хаосом (Martelli, 2001, према: Ramirez & Wilkinson, 2014). Истиче се да метод сценарија не постоји као такав, већ се пре може говорити о методологији сценарија као свеобухватном појму који у пракси подразумева најразличитије приступе, технике, истраживачке и радиониچارске пројекте (Kreibich et al., 2011; Kosow & Gaßner, 2008). Не чуди стога ни мноштво дефиниција сценарија у литератури, као ни констатација да је сценарио „нејасан концепт који је употребљаван и злоупотребљаван са различитим слојевима значења“ (Mietzner & Reger, 2004: 50).

Термин сценарио (лат. *scaena*), изворно је коришћен у контексту драме, позоришта и филма. У својој практичној примени, сценарији су налик низу прича изграђених око пажљиво конструисаних заплета. Такве приче могу изражавати вишеструке перспективе о комплексним догађајима, при чему сценарији дају значење овим догађајима (Mietzner & Reger, 2004). Такође, термин сценарио може да се односи и на модулације неког квантитативног модела (Kosow & Gaßner, 2008). Сценарио се може дефинисати као „опис могуће будуће ситуације (концептуална будућност), који укључује путање развоја које могу водити тој будућој ситуацији“ (Gausemeier et al., 1996; Gotze 1993; Steinmuller, 2002, према: Kosow & Gaßner, 2008: 11), чиме је наглашена функција генерисања оријентације која се односи на будући развој, путем разматрања одређених, намерно изабраних кључних фактора и догађаја. У овом процесу мора се уважити чињеница да сценарији не пружају „истинито“

знање о будућности, већ представљају хипотетичке конструкте о будућности, на основу знања из прошлости и садашњости. Избор и комбинација кључних фактора с обзиром на временски хоризонт будућности такође је један конструкт (Kosow & Gaßner, 2008). Вредност сценарија почива и у томе што омогућавају да се узму у обзир комплексни елементи и уткају у причу која је кохерентна, систематична, свеобухватна и плаузибилна (Mietzner & Reger, 2004). Сценарији могу да поставе различита питања, али ће одговори на њих зависити од статуса у образовној структури оних који дају одговоре: „различите перцепције могућих будућих развоја могу да значе да ова примена сценарија много више открива обрасце перспектива него општи консензус у вези са будућношћу” (Saussois, 2006: 56). Сценарији могу стимулисати визионарско мишљење: „позитивни сценарији могу описати интеракције између многих делова образовног система” (Ogilvy, 2006: 22), али они „морају осликати и нешто ново, реалност какву још нисмо видели... изван хоризонта навике и познато” (Ogilvy, 2006: 24). Примарна функција сценарија је да креирају холистичке, интегрисане слике о могућим будућностима, које заузврат постају контекст за планирање, терен испробавања идеја или подстицај новом развоју (Ratcliffe, 1999, према: Mitzner & Reger, 2004: 51).

У литератури се могу наћи различити предлози за идентификацију функција, карактеристика и типологија сценарија (Kosow & Gaßner, 2008; Mietzner & Reger 2004; Van Notten, 2006). *Експлоративна функција* сценарија односи се на систематизовање и продубљивање знања и разумевања текућих праваца развоја, као и на уочавање непредвидљивих момената. *Комуникативну функцију* сценарији остварују тиме што могу бити генерисани као део комуникативног процеса и тако служити стимулисању разговора у којем помажу заједничком разумевању проблема и унапређивању узајамног информисања учесника, комуникације и сарадње. Сценарији помажу у *формулисању циљева* бавећи се питањима: где желимо да стигнемо? Шта се надамо да ћемо постићи? Коначно, сценарији могу допринети *процесу одлучивања и формулисању стратегија*, евалуацији процеса одлучивања, стратегија и акција (Kosow & Gaßner, 2008). Овако формулисане функције сценарија могу оставити утисак вештачке поделе и замаглити вишеструке тачке њиховог преплитања у реалном контексту конструисања, примене и евалуације сценарија. Као што је процесе учења немогуће разумети изван контекста социјалне интеракције и комуникације, може се поставити и питање смисла раздвајања улоге сценарија у формулисању циљева од њихове улоге у формулисању стратегија и доношењу одлука. Стога сматрамо да ова класификација више говори о различитим фокусима у основи процеса развијања сценарија, који могу утицати на природу и карактеристике тог процеса у разноврсним контекстима примене сценарија.

Сценарији могу да се користе за развијање нормативних идеалних слика будућности или као помоћ у размишљањима о могућим и вероватним будућим правцима развоја, те је уобичајена подела сценарија на експлоративне и нормативне. *Експлоративни сценарији* истражују могуће правце будућег развоја полазећи од садашњости и постављају питања типа „шта би могло да се деси

ако". Фокус је на испитивању могућих праваца развоја, битних карактеристика и интеракција кључних фактора, као и евентуалних, непредвиђених догађаја. *Нормативним сценаријима* се постављају питања о пожељности услова у будућности и разматрају процеси путем којих се жељено стање може постићи, а непожељно избећи: „Како бисмо желели да будућност изгледа? Где бисмо желели да идемо?" У савременој примени постаје уобичајено комбиновање оба типа сценарија. Дистинкција на *квалитативне* и *квантитативне* сценарије односи се на врсту података који се претежно користе у конструисању и примени сценарија (Van Notten, 2006; Kosow & Gaßner, 2008), што има директне последице на могући степен формализације технике сценарија. Прикупљање, односно генерисање идеја за сценарије уз укључивање перспектива различитих група актера омогућава слободније примењивање корака у изради сценарија и сложеније сагледавање дилема и супротности које су предмет испитивања (Vujačić i sar., 2011). Стога је важан предуслов у процесу развоја сценарија подршка аутентичном интересовању учесника за могућности промене, односно неговање „културе радозналости" (Van Notten, 2006: 85).

Процес израде сценарија и начини њиховог конструисања

Генерисање сценарија најчешће подразумева интерактиван, интензиван и имажинативан процес који има систематске и препознатљиве кораке. У литератури се, упркос мноштву различитих типологија и покушаја њиховог систематизовања (Kosow & Gaßner, 2008; Kreibich et al, 2011; Mietzner & Reger, 2004; Snoek, 2003; Vujačić i sar., 2011), може препознати основна структура процеса израде сценарија. Општи ток процеса сценарија обухвата: идентификацију подручја сценарија; идентификацију и анализу кључних фактора; обликовање сценарија и евалуацију сценарија (и по потреби израду акционог плана). Укратко ћемо представити коју врсту захтева сваки од ових корака поставља пред истраживача.

Први корак у процесу израде сценарија односи се на *идентификацију теме*, односно *формулисање истраживачких питања* које би сценарији требало да обухвате и на које би требало да понуде алтернативне одговоре. Истраживачко питање умногоме зависи од циља израде сценарија. Тако је циљ истраживачког пројекта групе сарадника Института за педагошка истраживања (Vujačić i sar., 2011) био разумевање промена на нивоу основног образовања у Србији из перспективе кључних актера образовања. Истраживање је настојало да одговори на следећа питања: како кључни актери перципирају прошле и будуће образовне промене; који су могући сценарији будућности образовних промена у нашој земљи; како кључни актери перципирају ове сценарије будућности образовања. Први корак подразумева и одлуку о нивоу анализе у оквиру области на коју ће се сценарији фокусирати, избор временског и тематског оквира. У дефинисању временског оквира сценарија, треба имати у виду да сувише кратак временски оквир ограничава обим доступних опција за анализу, док усмереност на знатно дуже временске периоде носи ризик

развијања претерано спекулативних описа будућности. Стога већина сценарија представља описе будућности за период од десет до двадесет година „као довољну временску удаљеност, за коју је оправдано предвиђати будућност, али и довољан интервал у коме главни трендови у сценаријима могу да дођу до пуног изражаја” (Vujačić i sar., 2011: 28). С обзиром на тематски оквир, могуће је разликовати глобалне сценарије од сценарија фокусираних на специфичне теме (Mietzner & Reger, 2004). У случају сценарија у образовању, потребно је изабрати да ли се сценарији тичу креирања политике на нивоу образовног система, локалне образовне политике или на нивоу конкретне школе (Vujačić i sar., 2011). Следећи корак се односи на *развијање описе подручја сценарија* у смислу разматрања кључних фактора или „дескриптора”. Иако се будућност не може предвидети, могуће је идентификовати одређени број фактора, трендова или општијих тенденција, односно „поља промене” (Snoek, 2003: 15) или простора могућности (Miller & Bentley, 2002), као оквира за размишљање о могућим променама у испитиваној области.

Публикација *Школовање будућности: какве школе будућности* (2001) представља покушај сагледавања кључних економских, социјалних, културних и политичких трендова и кретања који могу утицати на образовне системе и школовање. У њој се потом разматрају кључни правци развоја и питања у вези с образовним системима. Резултат ових анализа је и шест сценарија будућности за школске системе, који служе као подстицај рефлексiji о будућности школовања, а не као аналитичке предикције будућег развоја. Процедура свођења већег броја трендова на мањи број кључних трендова најчешће укључује процену која се тиче њихове пожељности и вероватности (бирају се они трендови који су најпожељнији и највероватнији), односно процену предвидљивости и утицаја (бирају се трендови са највећим потенцијалним утицајем и најмање предвидљивим исходом) (Ramirez & Wilkinson, 2014; Vujačić i sar., 2011). Најчешће коришћени дводимензионални модели грађења сценарија (матрица 2x2) комбинују два кључна контекстуална фактора који су процењени као међусобно узрочно независни у структурисању могућих контекста будућности. Изабрани трендови представљају континууме (осе) са два екстрема на крајевима, чијим укрштањем се формирају четири поља (квадранта) као простор за мапирање међусобно диференцираних сценарија будућности. Тако нпр. укрштањем димензије отвореност насупрот затвореност система са димензијом социјалне насупрот индивидуалистичке оријентације у образовању, комбиновани квадранти дају четири различита сценарија: сценарио конзервације, сценарио трансформације, сценарио опстанка и сценарио тржишта (Saussois, 2006). Јасна и упечатљива структура која лако комуницира са ширим кругом заинтересованих страна и омогућава поређење различитих сценарија препознаје се као предност оваквог начина конструисања сценарија (Ramirez & Wilkinson, 2014; Snoek, 2003). С друге стране, слабости дедуктивног метода у грађењу сценарија могу се појавити уколико се развијени скуп сценарија разматра као превише очигледан, симплификован опис низа могућности; у настојању да се анксиозност учесника у вези са неизвесношћу редукује брзим нуђењем предлога

решења, постоји ризик преурањеног затварања простора у којем се разматра проблем (Ramirez & Wilkinson, 2014).

Могући су и другачији начини конструисања сценарија: позиционирањем на једној или више димензија, према расту или пожељности. Сценарији о будућности школовања позиционирани су дуж једне главне димензије, у три групе: сценарији слабљења школе, сценарији задржавања постојеће снаге школе и сценарији јачања школе (Vujačić i sar., 2011). Релативно новији развој у оквиру студија будућности је приступ „мапирање могућности“ (Miller & Bentley, 2002), који има за циљ да допринесе разјашњавању могућих опција пре него процењивању вероватноће. Опсег могућности које се генеришу као сценарији школовања распоређују се на нивовима концептуалних „идеалних типова“, који разјашњавају изборе о томе које би могле бити будуће улоге и очекивања од школовања. У том смислу, овај приступ не настоји да детаљно разрађује начине могућег одвијања актуелних трендова, већ „има за циљ да произведе јаснији смисао крајњих тачака које би школски системи могли да досегну, будући да су испреплетени са много ширим процесима друштвене промене“ (Miller & Bentley, 2002: 7). Неопходне информације о кључним факторима понекад се уносе у процесу израде сценарија кроз интензивну прелиминарну емпиријску и теоријску анализу; оне такође, могу бити генерисане на партиципативан начин путем интервјуа, радионица, фокус група или округлих столова. У другом случају, процес је више усмерен на синергију која може бити резултат ангажовања хетерогене групе учесника у изради сценарија, односно на подршку која доприноси осећању „власништва“ над сценаријима (Kosow & Gaßner, 2008: 63).

Поједина искуства у примени методологије сценарија у образовању (Vujačić i sar., 2011) представљају комбинацију оба приступа, која нарочито долази до изражаја у примени квалитативне методологије сценарија. Пројекат *Будућност средњег образовања* (2006) резултат је иницијативе Министарства просвете и владе Новог Зеланда да се отвори широки простор за дијалог о циљевима и правцима развоја средњег образовања за период од двадесет година. Четири сценарија развијена у оквиру прве фазе пројекта *Школовање за будућност* у оквиру Центра за истраживања и иновације у образовању OECD-а (2006) прилагођена су специфичном националном образовном контексту. Сценарији су потом испробавани и редефинисани у различитим фазама пројекта у процесу који је обухватао преко 900 учесника.

Партиципативна квалитативна методологија сценарија примењена је и у домаћем истраживању о представама кључних актера о образовним променама (Vujačić i sar., 2011). У првој фази пројекта, кроз полуструктурисане интервјуе и фокус групе, истраживане су представе кључних актера о образовним променама у прошлости, као и њихове потребе за променама у будућности. Резултати добијени током ове фазе истраживања коришћени су за развијање сценарија о будућности образовног система у другој фази. У трећој фази пројекта, сценарији су евалуирани у разговору са кључним актерима.

Корак који се односи на *обликовање сценарија* представља детаљнију елаборацију претходно мапираних фактора, тенденција или извора промене. Иако процес путем којег се одвија тзв. кондензовање у сценарије може да се развија од наративно-литерарних процедура до формализованих, математичких техника (Kosow & Gaßner, 2008), у области истраживања образовања примеренији су наративни приступи. За успешно конструисање наратива кључна активност је селекција елемената који се уклапају у одговарајућу причу. У овај процес финалног обликовања наратива укључени су актери који нуде повратне информације и учествују у ревидирању почетних верзија наратива (Vujačić i sar., 2011). Нема јединственог приступа у начину на који ће сценарији бити конструисани. Поједини аутори наглашавају да сценарији треба да буду описи без вредносних судова о конкурентним сценаријима, конзистентни и препознатљиви (Snoek, 2003). Указује се и на потребу да сценарио буде „читљив“, те да се у процесу развијања конкретних формулација поведе рачуна и о „естетским димензијама... елементима хумора и неизвесности, као могућим средствима за унапређивање читљивости сценарија и повећање њиховог креативног и стимулативног капацитета“ (Kosow & Gaßner, 2008: 40).

Искуства у примени сценарија показују да се број сценарија који се међу собом могу смислено разликовати креће до четири или пет (Kosow & Gaßner, 2008; Mietzner & Reger, 2004). Такође се истиче да би сценарији требало да садрже опис позиције кључних актера сценарија, њихових међусобних односа, друштвеног положаја који им је намењен у сценарију (Vujačić i sar., 2011). Извор садржаја за обликовање четири сценарија будућег развоја образовног система у Србији (Vujačić i sar., 2011) представљали су подаци добијени у креативним радионицама и фокус групама; подаци о контекстуалним факторима који се односе на наш образовни систем, као и подаци о постојећим трендовима и правцима развоја образовних система доступни у педагошкој теорији и истраживањима. У коначној верзији, сваки сценарио је представљен у форми кратке приче у којој су истакнути и разрађени кључни елементи сценарија: школа по мери детета; школа која негује изузетност; наставник као угледни професионалац и одговорно вођење промена.

Четврти корак у процесу грађења сценарија односи се на *евалуацију сценарија*, а може да обухвата и *израду акционог плана* на основу анализе добијених сценарија. Евалуација сценарија често обухвата процене учесника о пожељности и изводљивости, односно релевантности предложених сценарија. Фаза евалуације сценарија у истраживању домаћих аутора обухватила је анализу података с обзиром на: допадљивост и изводљивост сценарија; импликације различитих сценарија; перцепције предуслова, препрека и агенса промене у процесу имплементације сценарија; поређење различитих сценарија (Vujačić i sar., 2011). Како циљ примене сценарија може бити подршка процесу одлучивања и формулисању стратегија у образовању, питање могућности примене овог приступа постаје посебно значајно у домену креирања образовне политике. Досадашња истраживања у свету и код нас упућују на важне прве кораке у погледу могућности отварања простора за дијалог међу различитим актерима васпитно-образовног процеса у стварању визије жељених промена у образовању.

Закључак

Комплексна проблематика студија будућности и, посебно, методологије сценарија поставља пред истраживача бројне изазове и тешкоће. Подручје студија будућности релативно је младо, а пракса његовог повезивања с истраживањима у образовању још увек је спорадична и у повоју како у свету тако и код нас. Пројекат *Школовање за будућност*, започет крајем деведесетих година прошлог века, скренуо је пажњу стручне и шире јавности на могућности примене методологије сценарија у образовању и дао је значајан подстицај популаризацији и иницирању педагошких истраживања која користе елементе овог методолошког приступа. Упознавање методологије сценарија и неких начина њене примене у истраживањима образовања пружа прилику за разматрање могућих доприноса овог релативно новог методолошког приступа демократизацији процеса одлучивања на нивоу образовне политике и праксе, покретањем дијалога о вредностима, сврси и могућим правцима будућег развоја образовања. Различити приступи у примени методологије сценарија указују на могућност отварања нових „простора могућности“ или „поља промене“, путем пружања више или мање структурираног оквира за укључивање различитих актера у образовању и грађење критичког односа према актуелној васпитно-образовној пракси. Примена сценарија у истраживањима образовања може допринети отварању простора за алтернативна виђења могућих праваца будућег развоја образовања, као и разјашњавању таквих алтернатива.

Однос према промени може бити обојен отпором, стрепњом и несигурношћу, али и надом и оптимизмом. Могућност трансформације је увек присутна у процесима које називамо учењем, а да ли ће се и на ком нивоу она и десити, остаје отворено и неизвесно, баш као и сваки покушај да видимо шире и даље у будућност, како бисмо стварали нове путеве у грађењу боље стварности васпитања и образовања овде и сада.

Литература

- Bell, W. (1996). What Do We Mean by Futures Studies? In R. A. Slaughter (Ed.), *New Thinking for a New Millennium: The Knowledge Base of Futures Studies* (pp. 3-24). London: Routledge.
- Bussey, M. & Inayatullah, S. (2008). Pathways: Alternative Educational Futures. In M. Bussey, S. Inayatullah & I. Milojević (Eds.), *Alternative Educational Futures: Pedagogies for Emergent Worlds* (pp. 1-9). Rotterdam: Sense Publishers.
- Facer, K. (2009). *Educational, Social and Technological Futures: A Report from the Beyond Current Horizons Programme, Executive Summary*. Retrieved May 5, 2014 from the World Wide Web <http://www.beyondcurrenthorizons.org.uk/outcomes/reports/final-report-2009/>
- Hargreaves, A. (2005). Pushing the Boundaries of Educational Change. In A. Hargreaves (Ed.), *Extending Educational Change-International Handbook of Educational Change* (pp.1-14), Dordrecht: Springer.

- Hicks, D. (2003). *Lessons for the Future: The Missing Dimension in Education*. London: Routledge Falmer.
- Kosow, H. & Gaßner, R. (2008). *Methods of Future and Scenario Analysis: Overview, Assessment and Selection Criteria*. Retrieved July 19, 2014 from the World Wide Web
http://www.die-gdi.de/uploads/media/Studies_39.2008.pdf
- Kreibich, R., Oertel, B. & Wölk, M. (2011). *Futures Studies and Future-Oriented Technology Analysis - Principles, Methodology and Research Questions*. Retrieved November 11, 2014 from the World Wide Web
<http://ssrn.com/abstract=2094215>
- Mietzner, D. & Reger, G. (2004). *Paper 3: Scenario Approaches – History, Differences, Advantages and Disadvantages*. Retrieved December 18, 2014 from the World Wide Web
<http://foresight.jrc.ec.europa.eu/fta/fta2004.html>
- Miller, R. & Bentley, T. (2002). *'Unique Creation' Possible Futures: Four Scenarios for 21st Century Schooling*. Nottingham: NCSL.
- Milojević, I. (2005). *Educational Futures - Dominant and Contesting Visions*. London: Routledge.
- Ogilvy, J. (2006). Education in the Information Age: Scenarios, Equity and Equality. In *Think Scenarios, Rethink Education. Schooling for Tomorrow Series* (pp. 21-37). Paris: OECD.
- Ramirez, R. & Wilkinson, A. (2014). Rethinking the 2 × 2 Scenario Method: Grid or Frames? *Technological Forecasting & Social Change*, Vol. 86, 254-264.
- Rubin, A. (2011). Living in the Age of Emotional Rationality: Wendell Bell, Social Media and the Challenges of Value Change. *Futures*, Vol. 43, No. 6, 583-589.
- Saussois, J. M. (2006). Scenarios, International Comparisons, and Key Variables for Educational Scenario Analysis. In *Think Scenarios, Rethink Education. Schooling for Tomorrow Series* (pp. 53-67). Paris: OECD.
- Snoek, M. (2003). The Use and Methodology of Scenario Making. *European Journal of Teacher Education*, Vol. 26, No. 1, 9-19.
- Van Notten, P. (2006). Scenario Development: A Typology of Approaches. In *Think Scenarios, Rethink Education. Schooling for Tomorrow Series* (pp. 69-92). Paris: OECD.
- Vujačić, M., Pavlović, J., Stanković, D., Džinović, V. i Đerić, I. (ur.) (2011). *Predstave o obrazovnim promenama u Srbiji: refleksije o prošlosti, vizije budućnosti*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja

Подаци о аутору

Љиљана Маролт, дипломирани педагог, је саветник у Сектору за предшколско и основно образовање и васпитање Министарства просвете, спорта и технолошког развоја Републике Србије.
E-mail: ljiljana.marolt@mpn.gov.rs